

UDK: 630*722(4-672 EU)
UDK: 339.13:630+339.564(497.11:4-672 EU)
Оригинални научни рад
<https://doi.org/10.2298/GSF1920057K>

ИЗВОЗ У КОНТЕКСТУ СЛОБОДЕ КРЕТАЊА РОБА НА ТРЖИШТЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА НЕДРВНЕ ШУМСКЕ ПРОИЗВОДЕ

Др Љиљана Кеча, ванр. проф., Универзитет у Београду – Шумарски факултет, Београд
Милица Марчета, дипл. екон., мастер инж. шумарства
Александар Марковић, дипл. инж. шумарства

Извод: Тежња ка освајању иностраних тржишта намеће се као једна од полазних идеја приликом оснивања сваког предузећа. Са аспекта домаћих предузећа циљна тржишта су она која се налазе у оквиру Европске уније (ЕУ), које постоји и функционише по систему „Јединственог тржишта“. Ако се посматра део који се односи на тржиште недрвних шумских производа (НДШП), може се истаћи да тек у последњем периоду оно поприма шире размере и све више превазилази локалне оквире. У контексту глобалне оријентације ка органским производима, оправдана је тежња домаћих предузећа у покушају да своје производе пласирају на инострано, преваходно европско тржиште. **Предмет рада** су: уговори о оснивању, конвенције између држава чланица и споразуми Уније са трећим државама и међународним организацијама, који имају јачу правну снагу у односу на остале (секундарне) изворе, као што су: уредбе, директиве и одлуке, као обавезујући акти, као и препоруке и мишљења, као необавезујући акти. **Циљ** рада је да се прикажу и анализирају функције надлежних институција и процедуре које прате извоз производа и документација неопходна за спровођење извозног поступка, са посебним освртом на НДШП.

Кључне речи: извоз, тржиште, роба, Европска Унија

УВОД

Савремено тржиште постаје све више један сложен мозаик умрежених односа између различитих трговинских партнера. Посебно се бришу круте границе између субјеката производње и трговине (Lovreta *et al.* 2000, Lovreta *et al.* 2012). Производи који остају на нивоу локалног тржишта умањују ефекте који би били остварени реализацијом ван сопствених државних граница. Са глобалног аспекта највећи део светске трговине одвија се између земаља Европе (Vjelić, 2008).

Тежња ка освајању иностраних тржишта намеће се као једна од полазних идеја приликом оснивања сваког предузећа. Са аспекта домаћих предузећа циљна тржишта су она која се налазе у оквиру Европске уније (ЕУ), које постоји и функционише по систему „Јединственог тржишта“. Ова група земаља представља најважнију извозну дестинацију привреде Србије. Нешто више од половине укупног робног извоза пласира се у земље ЕУ (Petrović, 2005).

Оно што представља одређени циљ Србије је тежња ка интеграцији у ЕУ, али и „...излазак домаћих предузећа и привреде на европско и свејско тржиште у конкуренцији великој броја успешних, извозно-оријентисаних предузећа из групе земаља, мултинационалних компанија са свејски познатим производима – брендovima, модерно организованим фирмама са применом најсавременије информационе технологије и модерно дизајниране организационе структуре, веома образованим, сјручним и искусним менаџментом“ (Vesić, 2010).

Када је реч о слободи промета робе за треће државе нечланице и њихову робу, успостављање унутрашњег тржишта може значити две ствари: формирање широког тржишта са великом тражњом, али и формирање „Европске тврђаве“. Стога се, као реакција трећих држава, могу очекивати мере којима ће покушати да својој роби олакшају приступ на такво тржиште или обезбеде статус легално пласиране робе на тржишту неке од држава чланица, али и предузимање протекционистичких мера заштите свог тржишта. У том смислу Комисија ЕУ је већ 1985. године, анализирајући ово питање са аспекта интереса Заједнице и њених чланица, јасно истакла да: „*Ирловински идентитет Заједнице мора бити ујврђен на такав начин да наши ирловински ирловинери не осјварују иредносћ ширеј тржишћа без давања сличних ивла-сцица*“.¹ То у најмању руку значи политику строгог реципроцитета (Vukadinović, 2006) и без протекционизма у трговинским односима Заједнице према трећим државама. У институционалном смислу, положај робе из трећих држава ће у принципу зависити од врсте билатералног или мултилатералног споразума конкретне државе са Заједницом, односно Унијом. При томе се мора имати у виду да је Заједница, у складу са одредбама члана 113. и 228. Уговора о оснивању, задржала искључиву надлежност у вођењу трговинске политике према трећим државама. Свака земља која је кандидат за приступање ЕУ мора такође да усагласи своје законодавство са законодавством ЕУ у оквиру Процеса стабилизације и

придруживања а на основу одговарајућег националног програма (2015/а).

Да би се извозник квалификовао за излазак на европско тржиште, потребно је да тежи усклађивању са низом хоризонталних и вертикалних директива о прехранбеним производима, и свој производни процес поставити у складу са кодом добре производне праксе. Такође је потребно да се у производној фирми успостави систем НАССР (2015/а).

Ако се посматра део прехранбеног сектора, који се односи на недрвне шумске производе (НДШП), може се истаћи да тек у последњем периоду она поприма шире размере и све више превазилази локалне оквире. У контексту глобалне оријентације ка органским производима, оправдана је тежња домаћих предузећа у покушају да своје производе пласирају на инострано, преваходно европско тржиште. На бази постојећих тржишних прилика у Италији је, нпр. присутна значајна тражња за печуркама, посебно за вргањем, док су за лековито биље посебно атрактивна тржишта Аустрије и Немачке. Оваква тржишта имају захтеве за континуитетом у снабдевању, при чему се траже велике количине уједначеног квалитета. Отежавајућа околност за Србију, као извозника, јесте значајан број малих произвођача, код којих, још увек, није изражена спремност ка удруживању и заједничком иступању на инострано тржиште. Међутим, Србија располаже низом компаративних предности, попут богатог биодиверзитета, еколошки чисте и незагађене средине, ниских трошкова радне снаге, али и знања, искуства и дуге традиције сакупљања и комерцијализације НДШП. Поред тога, на тржишту се остварује повољан однос између цене производа и масе (количине), што умногоме компензује високе трошкове транспорта, како на домаћем, тако и на иностраном тржишту (Sal mi et al., 2006).

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

У раду су коришћени, претежно, секундарни подаци из различитих званичних и јавно доступних извора Републичког завода за статистику. Поред тога рад је сегментиран на начин да у првом делу приказује фазе у формирању ЕУ и јединственог тржишта, које је настало као

¹ Тач. 19, White Paper.

резултат интегрисања европских земаља, у контексту слободе кретања роба. У ту сврху анализирани су извори права, са посебним нагласком на регулативу која се односи на извоз у ЕУ, као и специфичности које се односе на земље чланице ЕУ, где је сврстана и Србија, упркос актуелном статусу кандидата за чланство.

У раду су анализирани **примарни и секундарни извори права** Европске уније. У **примарне изворе** права Европске уније (комунитарно право) спадају: уговори о оснивању, конвенције између држава чланица и споразуми Уније са трећим државама и међународним организацијама. Примарни извори имају јачу правну снагу у односу на остале (секундарне) изворе.

Секундарне изворе права Европске уније стварају њени органи, пре свега Савет и Комисија и Европски парламент заједно са Саветом. Ови извори се доносе на основу овлашћења из Уговора о оснивању, те је Суду правде дато овлашћење да контролише њихову законитост и да по тужбама правних и физичких лица поништи акте за које установи да су незаконити. У ове изворе спадају: уредбе, директиве и одлуке, као обавезујући акти, као и препоруке и мишљења, као необавезујући акти.

Постоји читав спектар прописа (преко 27.000 ЕУ различитих уредби, директива, одлука, пропорука и мишљења) која се везују за области пољопривреде, руралног развоја, ветеринарске, фитосанитарне политике и политике безбедности хране (Томић-Петровић, 2012).

У **другом кораку** идентификоване су **надлежне институције** и процедуре које прате **извоз производа** и **документација** неопходна за спровођење извозног поступка. То је извршено на бази информација доступних на званичним сајтовима Управе за царине, Привредне коморе Србије, Завода за заштиту природе, Министарства пољопривреде и заштите животне средине и др.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Слобода кретања роба на тржишту Европске уније

Неколико уговора претходило је оснивању ЕУ (од иницијалног уговора из Париза 1951. до

Лисабонског уговора 2009) (Шема 1). Са аспекта иницијативе за изградњу јединственог тржишта ЕУ, као један од најважнијих уговора истиче се Јединствени европски акт из 1986. године.

Један од примарних циљева повезивања Србије са Европском унијом јесте, управо, приступ јединственом тржишту роба, људи, услуга и капитала. Први кораци у том правцу су начињени потписивањем **Споразума о стабилизацији и придруживању** (ССП)² и преузимањем обавезе да ће: „...у *периоду од највише шест година, њочевши од сјуйања на снагу овој Споруазума, њосџейено усџосџавиши билаџе-ралну зону слободне џрџовине у складу са одредбама овој Споруазума и одредбама GATT 1994 и Свејџске џрџовинске орџанизације*“ (2015/b). Овим споразумом, практично, омогућен је проток домаће робе на тржиште ЕУ, док је Србија у обавези да постепено укида царине на увоз робе из ЕУ и усклађује своје прописе са правним тековинама „*acquis communautaire*“.

Начело **слободног кретања роба** унутар ЕУ се односи на производе који су пореклом из држава чланица, као и на производе који долазе из трећих држава, али су у слободној употреби у ЕУ. Да би се обезбедила слобода кретања роба, нужно је било елиминисати квантитативне рестрикције и мере еквивалентне њима. Међутим, извесне недоумице може изазвати питање шта су у заправо квантитативне рестрикције? Према опште усвојеном схватању реч је о нумеричком ограничењу трговине робама између држава. Као синоним употребљава се назив – квота. Овај термин долази из GATT-а, односно његовог 1. члана који генерално забрањује квоте увозно-извозне дозволе и друге мере. Следећи логику GATT-а остале мере сличног ефекта морали би тумачити рестриктивним и под тим подразумевати различите врсте ограничења трговине (Турџи-новић, 2005).

У делу три Уговора о функционисању ЕУ, наслов „Слободан промет робе“ у **члану 23** (бивши члан 9) се каже:

² Споразум о стабилизацији и придруживању, ступио је на снагу 1. септембра 2013., чиме је и престала примена Прелазног споразума.

Шема 1. Правни основ сарадње Србије са ЕУ

Напомена: оригинал

1. Заједница се заснива на царинској унији која се односи на сву робну размену и обухвата забрану царина на увоз и извоз између држава чланица и свих дажбина које имају слично дејство, као и увођење заједничке царинске тарифе у њиховим односима са њиховим земљама.

2. Одредбе садржане у члану 25. у глави 2. овог наслова примењују се: „... на робу која њој изиђе из држава чланица, као и на ону робу из њихових држава која је у слободном промету у државама чланицама.

Чланом 24 (бивши члан 10) Уговора се дефинише да:

1. Под робом из њихових држава, која је у слободном промету у држави чланица подразумева се она роба за коју су у њој држави издати све увозне формалности и наплаћене све царине и дажбине сличној

дејства и за које се нису користиле њој односима њој њој или делимично њој враћају њаких дажбина и царина (Lopandić, 2003).

Члановима 28 и 29 забрањују се квантитативна ограничења увоза и извоза и све мере са сличним дејством између држава чланица. Слободно кретање робе може бити ограничено у случајевима предвиђеним чланом 30 Уговора ЕЗ у коме се каже да су „...могућа ограничења увоза, извоза или транзитна робе, ако су она оправдана разлозима јавног морала, јавног здравља, јавне безбедности, заштите здравља и животиња људи, животиња или биљака, заштите националне културне добра уметничке, историјске и археолошке вредности или заштите индустријске и трговачке својине“. Међутим, такве забране или ограничења не смеју постати средство својеволне

дискриминације или прикривен облик ограничавања трговине између држава чланица“ (Lopandić, 2003).

Ступањем на снагу овог Споразума, Заједница и Србија ће у међусобној трговини укинути све царине на извоз и дажбине које имају исто дејство. Ступањем на снагу овог Споразума, ЕУ и Србија ће међусобно укинути сва количинска ограничења на извоз и мере које имају исто дејство. Србија се обавезује да настави да подстиче сарадњу са другим државама региона укључујући и одговарајући степен међусобних концесија у погледу кретања лица, робе, капитала и услуга, као и развој пројеката од општег интереса.

Обавеза Србије се састоји у постепеном укидању царина на увоз робе пореклом из Европске уније у прелазном периоду, док, са друге стране, Европска унија Уговором о стабилизацији и придруживању потврђује

слободан приступ роби из Србије тржишту Европске уније (2015/a).

Са аспекта фаза економских интеграција истичу се преференцијални трговински споразуми, успостављање зоне слободне трговине, царинске уније и заједничког тржишта.

ИНСТИТУЦИЈЕ И ДОКУМЕНТАЦИЈА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ

Институције које су надлежне за издавање докумената која се користе приликом извоза су: Управа царина, Привредна комора Србије и Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде (Шема 2).

Издавање уверења о директној пошиљци, као и пореклу робе „Форм А“ и „Еур. 1“ је под

Шема 2. Институције у Србији надлежне за издавање извозних докумената

Напомена: оригинал

Шема 3. Транспортна документа која се користе при извозу робе из Србије

Напомена: оригинал

ингеренцијом **Управе царина**. Другу групу уверења (о пореклу робе за извоз у земље са којима Србија нема преференцијални третман³; пореклу из треће земље; о крајњем кориснику и др.) издаје **Привредна комора Србије**, док су сертификати о пореклу (аутентичности); безбедности и здравственој исправности производа под надлежношћу **Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде** (Шема 3). Са аспекта НДШП, увоз и извоз су регулисани одговарајућим системом дозвола (Ранковић и Кеча, 2011), што је регулисано Уредбом о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре, фауне и гљива (2005/б).

³ Преференције су добијене за извоз у земље САД, ЕУ, ЦЕФТА, Руску Федерацију, Белорусију, Казахстан, Турску.

Када је у питању извоз НДШП, не постоје разлике у документацији која је неопходна за реализацију извозног посла у односу на друге категорије прехранбених производа. Посебно су значајни сертификати којима се гарантује квалитет и безбедност производа. Поред тога, у оптицају су документа која прате робу до купца – **трговачка документа** (фактура, товарни лист, сертификати отпремница и др.); **транспортна документа** (товарни лист, шпедитерска потврда, диспозиција за отпему робе и др.); **документа о осигурању** (полиса и потврда о осигурању); **царинска документа** (Јединствена царинска исправа, документа потписана конвенцијом АТА и ТИР и др.) (Шема 3).

Поступак извоза је царински поступак у којем царински орган одобрава изношење

Шема 4. Фазе царинских поступака при извозу робе из Србије

Напомена: оригинал

домаће робе из царинског подручја Републике Србије, при чему се примењују извозне формалности укључујући примену трговинских мера и обрачунава се извозна царина, ако је прописана (2015/с).

У првој фази реализације **царинског поступка** при извозу робе, врши се подношење царинске декларације и одговарајућих прописаних исправа (Шема 4). Након пријема декларације обавља се провера да ли је адекватно попуњена као и да ли у пратећим документима постоје релевантни подаци неопходни за спровођење поступка царинења. Контрола и евентуално узорковање робе обавља се са циљем поређења стварног стања у односу на оно које је наведено у документацији. Сврставање робе према царинској тарифи, најчешће се врши у исто време када и контрола робе. На овај начин се утврђује која царинска стопа ће бити примењена на дату робу. Приликом утврђивања царинске стопе узимају се у обзир, поред фактурне вредности, и трошкови превоза утовара, претовара, превоза, осигурања и свих трошкова који настану до момента доласка робе на границу. У завршној фази врши се прихватање царинске декларације и вођење записника о томе.

Сва домаћа роба намењена извозу мора се ставити у извозни поступак који се по правилу

обавља подношењем Јединствене царинске исправе – ЈЦИ Ц1 надлежном царинском органу, сходно Правилнику о облику, садржини, начину подношења и попуњавања декларације и других образаца у царинском поседу ("Сл. гласник РС", бр. 29/2010, 84/2010, 100/2010, 56/2011, 66/2011, 14/2012, 94/2012, 97/2012, 102/2012, 120/2012 и 12/2013).

За спровођење царинског поступка извоза робе, уз ЈЦИ Ц1 неопходно је и надлежном царинском органу приложити, у складу са чланом 173. **Уредбе о царински дозвољеном поседу са робом** ("Сл. гласник РС", бр. 93/2010) и сва документа потребна за исправну примену прописа и стављање конкретне робе у поступак извоза, као што је, у зависности од сваког конкретног случаја: фактура, отпремница, спецификација или, пак, листа, товарни лист или друга транспортна документа, рачун за превоз робе, полиса осигурања, као и потребна уверења инспекцијских органа, уколико извоз предметне робе према одредбама члана 25. Закона о спољнотрговинском пословању подлеже испуњењу санитарних, ветеринарских и фитосанитарних услова, потврде, решења/дозволе надлежних органа за робу која подлеже прибављању истих, доказ о пореклу робе и др. (2015/d).

Табела 1. Документација релевантна за извоз појединих категорија НДШП

	СЕРТИФИКАТИ И УВЕРЕЊА	ДОЗВОЛЕ	УГОВОРИ	ТРГОВАЧКА ДОКУМЕНТА	ТРАНСПОРТНА ДОКУМЕНТА
Шумско воће	Сертификат о квалитету и безбедности производа	Дозвола за откуп производа	Уговор између продавца и купца	Фактура, купопродајни лист, спецификација	Товарни (CMR) потврда о осигурању и полиса осигурања у међународном транспорту (JCI) – у три примерка
Лековито биље	Сертификат о пореклу робе Фито уверење (у коме се налази састав производа)	Дозвола за увоз	Уговор са партнером потписан у Привредном суду	Фактура, купопродајни лист, спецификација сертификата о пореклу, тежинска листа производа, листа паковања, отпремница	Товарни лист (CMR) који прати робу до купца, потврда о осигурању и полиса осигурања у међународном транспорту и (JCI) – у три примерка
Гљиве	Сертификат о квалитету сировине и готовог производа	Увозна дозвола од релевантне институције	Уговор о продаји потписан од стране купца и продавца	Фактура, купопродајни лист, спецификација сертификата о пореклу, тежинска листа производа, листа паковања, отпремница	Товарни лист (CMR) који прати робу до купца, потврда о осигурању и полиса осигурања у међународном транспорту и (JCI) – у три примерка

Напомена: оригинал

На бази утврђеног, уочено је да не постоје значајне разлике између документације која се користи за извоз појединих категорија НДШП. Посебно се истичу сличности када су у питању робна и транспортна документација (Табела 1).

Услови који се постављају за домаће извознике јесте имплементација одређених стандарда квалитета, како би се квалификовали за излазак на инострана тржишта и на тај начин гарантовали за квалитативна својства производа који су предмет размене.

Када су НДШП у питању, највише су заступљени ISO и HACCP, који су обавезни за реализацију

извоза, док заступљеност осталих стандарда зависи од самих тржишта на која се пласирају производи (нпр. HALAL, Kosher, итд.).

ДИСКУСИЈА

Европска унија је традиционално кључни трговински партнер Србије, са уделом од готово 63% у њеном укупном извозу и увозу у протекле две године (2015/е). Дана 1. марта, 2012. Србија је добила статус званичне земље кандидата за чланство у ЕУ. То значи да ће Србија морати да се такмичи са неким од најразвијенијих

економија у свету, без могућности да заштити своје индустрије и производа. Дакле, нови изазов расте по српску привреду и њене креаторе политике – како се такмичити и осигурати економски раст у таквом конкурентни окружењу?!

Српски извоз у ЕУ порастао је за више од 70% у периоду од 2010. до 2014. године, од када је применом Споразума о стабилизацији и придруживању (ШП), као и претходним привременим споразумом о трговини, либерализована трговина између Србије и ЕУ (2015/d). Конкретни показатељи указују да је покривеност извоза увозом са мање од 50% у 2009. на преко 70% у 2014. години (2015/e).

Обавеза Србије се састоји, по основу Споразума о стабилизацији и придруживању, у постепеном укидању царина на увоз робе пореклом из Европске уније, у прелазном периоду. С друге стране, Европска унија овим уговором потврђује да Србија слободно пласира производе на тржиште ЕУ и тиме учествује у креирању понуде европског тржишта, равноправно са државама чланицама.

У оквиру Процеса стабилизације и придруживања Европска унија је 2000. године одобрила земљама Западног Балкана трговинске олакшице – преференцијални приступ који подразумева извоз у ЕУ без царина и количинских ограничења за производе из Србије (2015/f).

Кључну улогу у конституисању заједничког, односно **унутрашњег тржишта ЕУ** имала **слобода кретања роба**. Ова слобода је сачињена, условно речено, од три дела: *први geo* односи се на елиминацију царинских и сличних давања између држава, као и унутрашњих и дискриминаторних давања, *други geo* односи се на елиминацију нецаринских квантитативних ограничења и сличних баријера, *трећи geo* се односи на дејства ауторских права и индустријске својине.

Међутим, излазак на ово тржиште је и својеврсан вид претње домаћим извозницима због могућег излагања снажној иностраној конкуренцији (Veћari, 2014). Посебно су у тешком положају предузећа која мерено бројем запослених, спадају у категорију мањих предузећа. Разлог за то су потешкоће да се уситњеном производњом постигне конкурентност на иностраном тржишту.

Када је реч о спољнотрговинској размени, све значајнију улогу имају стандарди квалитета (Zarić et al. 2007) док је ...“ЕУ као најзначајнији *џарџнер Србије интернационализовала систем квалитета увођењем стандарда ISO 9000, ISO 14000 – еко стандард, HACCP стандард и CE означавање производа*” (Koester et al., 2009).

У структури српског извоза последње две деценије доминантна је група примарних производа, односно производа нижих фаза финализације (Marković i Tomas, 2010). Када је реч о проблемима са којима се суочавају мања трговинска предузећа, попут анкетаних, може се истаћи оскудан капитал, што им онемогућава ширење маркетинг активности и развијање на шира тржишна подручја (Lovreta, 2004).

Главни проблем у извозу Србије код малих и средњих предузећа је недостатак конкурентности, и велики изазов за менаџмент предузећа је да пронађу пут ка што бољем тржишном позиционирању. Такође, ограничавајући фактор код предузећа у Србији јесте бирократског карактера, сложена и релативно скупа административна процедура, неопходна за реализацију извоза. Документација која се користи при пласману НДШП, не одступа од уобичајене документације неопходне за извоз других прехрамбених производа. Најчешће се документа о спољнотрговинском пословању сврставају у: робна (трговачка) документа, транспортна, документа о осигурању, царинска документа и др. (Acin Sigulinski, 2002). Процедуралним и административним поједностављивањем извоза, свакако би се допринело развоју извозне оријентације у Србији. Такође, инвестирањем у секторе за којима постоји растућа тражња у ЕУ, Србија би могла да створи претпоставке за дугорочно повећање извоза, стабилизацију девизних резерви и унапређења економског амбијента (Petrović, 2005). Производи који у овом контексту чине својеврсан потенцијал развоја извоза Србије су недвосмислено НДШП, за којима на европском тржишту постоји значајна и континуирана тражња. Са аспекта перспективе у развоју међународне трговине Котлер, између осталог, истиче високо квалитетне производе као улазницу за будућа тржишта (Kotler, 2000). Ако се узму у обзир НДШП и чињеница да су то производи претежно органског

порекала, сакупљени у еколошки чистој средини, може се рећи да је квалитет НДШП, са подручја наше земље, веома висок.

Поред квалитета производа, посебну пажњу треба посветити изградњи конкурентне маркетиншке стратегије (Sudarević *et al.*, 2014), док унапређење система квалитета представља кључни услов за успешну сарадњу Србије са светом, пре свега са земљама ЕУ (Ђекић *et al.*, 2010).

У земљама ЕУ потрошња органских производа има тенденцију перманентног раста, док је основна карактеристика производа који се извозе су да су ниског степена прераде у финално пакованом производу који се продаје страним потрошачима (Sudarević *et al.*, 2011). Аналогно са тим и НДШП постају све траженији производ на европском тржишту, међутим у исто време допринос домаћој привреди је умањен у односу на могући због реализације НДШП нижих фаза обраде. Код земаља у развоју, то настаје као последица нестабилности у ценама примарних производа, јер најчешће такве производе и извозе (Вјелић, 2008). Као и у Србији, и у земљама у непосредном окружењу сличности се огледају у недовољно развијеној структури асортимана и високом учешћу извоза у реализацији органских пољопривредних производа који су, уз то, претежно ниског степена обраде тј. са ниским нивоом додатне вредности у цени производа (Sudarević *et al.*, 2011). Практично, порастом животног стандарда у земљи, као и уз већи број активних предузећа и последично већи број ангажоване радне снаге стварају се предуслови за интензивирање извозне оријентације код предузећа која своје пословање базирају на НДШП. Стратегија, која би створила конкурентску позицију за Србију, треба да обухвата промене у области производње и технолошких иновација, политике промоције брендирање, побољшања квалитета пословања (Stojanović *et al.*, 2013).

У погледу услуга и подршке извозу, према извозницима средиште треба бити на истраживању тржишта, успостављању пословних веза и залагању за унапређење пословне климе, а затим и на унутрашњем повезивању и умрежавању извозника (Trbović, 2011).

ЗАКЉУЧАК

На основу резултата истраживања дошло се до следећих закључака:

Споразуми који су омогућили сарадњу Србије са ЕУ, у трговинском смислу, су Прелазни трговински споразум, односно Споразум о стабилизацији и придруживању. Њима је омогућен проток домаће робе на тржиште ЕУ, док је Србија у обавези да постепено укида царине на увоз робе из ЕУ и усклађује своје прописе са правним текovinaма ЕУ. Уговором о функционисању ЕУ и то у члановима 23, 24, 28, 29 и 30 дефинисано је укидање царина и других дажбина између земаља чланица и увођење заједничке царинске тарифе према трећим земљама (члан 23). У члану 24 дефинисано је да се под робом из треће државе подразумева она роба за коју су у тој држави испуњене све увозне формалности и наплаћене све царине и дажбине сличног дејства. Члановима 28 и 29 забрањују се квантитативна ограничења увоза и извоза и све мере са сличним дејством између држава чланица, док слободно кретање робе може бити ограничено у случајевима предвиђених чланом 30 где се каже да су могућа ограничања увоза, извоза или транзита робе, ако су она оправдана разлозима јавног морала, јавног поретка, јавне безбедности и сл.

Када је реч о документацији потребној за реализацију извоза, истичу се три институције: Управа царина (издаје уверења о директној пошиљци), уверења о пореклу робе издаје Привредна комора Србије, док су сертификати о пореклу (аутентичности); безбедности и здравственој исправности производа под надлежношћу Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде.

Приликом извоза врло су значајни сертификати којима се гарантује квалитет и безбедност производа. Поред тога, документа која прате робу до купца су трговачка документа (фактура, товарни лист, сертификати отпремница и др.); транспортна документа (товарни лист, шпедитерска потврда, диспозиција за отпрему робе и др.); документа о осигурању (полиса и потврда о осигурању); царинска документа (Јединствена царинска исправа, документа потписана конвенцијом АТА и ТИР и др.).

У првој фази реализације царинског поступка при извозу робе, врши се подношење царинске декларације и одговарајућих прописаних исправа, а потом и провера да ли је адекватно попуњена као и да ли у пратећим документима постоје сви релевантни подаци.

У следећој фази обавља се контрола и евентуално узорковање робе, због поређења стварног стања са оним наведеним у документацији. Сврставање робе према царинској тарифи, најчешће се врши у исто време када и контрола робе, и тиме се утврђује која царинска стопа ће бити примењена на дату робу. При обрачуну ове стопе рачунају се, поред фактурне вредности, и трошкови превоза утовара, претовара,

превоза, осигурања и свих трошкова који настану до момента доласка робе на границу. У завршној фази врши се прихватање царинске декларације и вођење записника о томе.

Са аспекта категорија НДШП (гљиве, лековито биље, шумско воће), не постоје значајне разлике у погледу документације која се користи приликом њиховог извоза. Посебно се истичу сличности када су у питању робна и транспортна документација.

Најзаступљенији стандарди су ISO и HACCP, јер постоји обавеза имплементације за све извознике, као гаранција квалитативних својстава производа.

EXPORT OF NON-TIMBER FOREST PRODUCTS IN THE CONTEXT OF FREE MOVEMENT OF GOODS TO THE EUROPEAN UNION MARKET

Dr Ljiljana Keča, Assoc. Prof., University of Belgrade – Faculty of Forestry, Belgrade
Milica Marčeta, Bachelor of Economics, Master Engineer of Forestry
Aleksandar Marković, Bachelor of Forestry

Abstract: The tendency to conquer foreign markets emerges as one of the starting ideas when setting up each company. From the point of view of domestic companies, the target markets are those located within the European Union (EU), which exists and operates under the Single Market system. If you look at the part related to non-timber forest products (NTFP), it can be pointed out that in the last period it has become wider and has increasingly gone beyond local limits. In the context of the global orientation towards organic products, the aspiration of domestic companies in trying to place their products to a foreign, primarily European market is justified. **The subjects** of work are: treaties of establishment, conventions between Member States and Union agreements with third countries and international organizations, which have stronger legal force than other (secondary) sources, such as: regulations, directives and resolutions, as binding acts, as well as recommendations and opinions, as non-binding acts. **The aim** of this paper is to present and analyze the functions of the competent institutions and procedures that follow the export of products and documentation necessary for the implementation of the export procedure, with special reference to the NTFP.

Keywords: export, market, goods, European Union

INTRODUCTION

The modern market is increasingly becoming a complex mosaic of networked relationships among different trading partners. In particular, the rigid

boundaries between production and trade entities are deleted (Lovreta *et al.* 2000, Lovreta *et al.* 2012). Products that remain at the local market

level reduce the effects that would be realized outside their own national borders. From a global perspective, most of the world trade takes place between European countries (Bjelic, 2008).

The tendency to conquer foreign markets is imposed as one of the starting ideas when setting up each company. From the point of view of domestic companies, the target markets are those located within the European Union (EU), which exists and operates under the Single Market system. This group of countries represents the most important export destination of the Serbian economy. Just over half of total merchandise exports are exported to these countries (Petrovic, 2005).

A specific goal of Serbia is the aspiration for EU integration, but also “... *the entry of domestic companies and the economy into the European and world markets in competition with a large number of successful, export-oriented companies from other countries, multinational companies with world-renowned products - brands, modernly organized companies with the use of state-of-the-art information technology and a modernly designed organizational structure, highly educated, professional and experienced management*” (Vesić, 2010).

When it comes to the free movement of goods for non-member third countries and their goods, the establishment of an internal market can mean two things: the formation of a broad market with high demand, but also the creation of a “European Fortress”. Therefore, as a reaction of third countries, measures can be expected to try to facilitate their access to such a market or to secure the status of legally placed goods on the market of a Member State, as well as to take protectionist measures to protect their market. In this context, already in 1985, analyzing this issue from the point of view of the interests of the Community and its members, it was clear to the Commission that: “*the Community’s trading identity must be established in such a way that our trading partners do not gain the benefit of the wider market without giving similar benefits*”¹. At the very least, this means a policy of strict reciprocity (Vukadinović, 2006) and no protectionism in the Community’s trade relations with third countries. Institutionally,

the position of goods from third countries will, in principle, depend on the type of bilateral or multi-lateral agreement of a particular country with the Community or the Union. In doing so, it must be borne in mind that, in accordance with the provisions of Articles 113 and 228 of the Treaty of Establishment, the Community retained exclusive competence in the conduct of trade policy towards third countries. Each EU candidate country must also align its legislation with EU legislation under the Stabilization and Association Process, based on the relevant national program (2015/a).

In order to qualify an exporter to enter the European market, it must strive to comply with a number of horizontal and vertical directives on food products and to set its production process in accordance with the code of good manufacturing practice. It is also necessary to set up a HACCP system (2015/a) in a manufacturing firm.

If we look at the part of the food sector related to non-timber forest products (NTFP), it can be pointed out that in the last period it has become wider and has increasingly gone beyond local limits. In the context of the global orientation towards organic products, the aspiration of domestic companies in trying to place their products to a foreign, primarily European market is justified. On the basis of the existing market opportunities in Italy, it can be concluded that there is a considerable demand for mushrooms, especially for bolete (*Boletus spp.*), while the markets of Austria and Germany are particularly attractive for medicinal herbs. Such markets have demands for the continuity of supply, requiring large quantities of uniform quality. An aggravating circumstance for Serbia, as an exporter, is the significant number of small producers, which, as yet, have not expressed their willingness to associate and jointly enter foreign markets. However, Serbia has a number of comparative advantages, such as rich biodiversity, environmentally friendly and unpolluted environment, low labor costs, but also knowledge, experience and a long tradition of collecting and commercializing NTFP. In addition, the market has a favorable relationship between the price of the product and the mass (quantity), which largely offsets high transport costs, both domestically and internationally (Salmi *et al.*, 2006).

¹ Tač. 19, White Paper.

MATERIAL AND METHOD

The paper uses both primary data obtained from field research and secondary data from various official and publicly available sources of the Statistical Office of the Republic of Serbia. In addition, the work is segmented, so the first part shows the stages of EU formation and the single market, which emerged as a result of the integration of European countries, in the context of the free movement of goods. For this purpose, the sources of law are analyzed, with particular emphasis on EU export-related regulations, as well as specificities related to non-EU countries, where Serbia is also ranked, despite its current membership status.

This paper analyzes **the primary and secondary sources of European Union law**. The **primary sources** of European Union law (communitarian law) include: treaties of establishment, conventions between Member States and Union agreements with third countries and international organizations. Primary sources have a stronger legal force than other (secondary) sources.

Secondary sources of the European Union law are created by its bodies, notably the Council and the Commission and the European Parliament together with the Council. These sources are enacted on the basis of the permissions laid down in the Agreement of Establishment, and the Court of Justice has been empowered to control their legality and annul acts, which they find to be illegal, based on lawsuits filed by legal entities and individuals. These sources include: regulations, directives and decisions, as binding acts, as well as recommendations and opinions, as non-binding acts.

There are a whole range of regulations (over 27,000 EU different regulations, directives, decisions, recommendations and opinions) related to agriculture, rural development, veterinary, phytosanitary and food safety policies (Tomic-Petrovic, 2012). **The second step** identifies the **competent institutions** and procedures that follow the export of products and the documentation necessary to carry out the export process. This was done on the basis of information available on the official sites of the Customs Administration, the Serbian Chamber of Commerce, and the Institute

for Nature Conservation of Serbia, former Ministry of Agriculture and Environmental Protection, and other institutions.

RESULTS OF THE RESEARCH

FREE MOVEMENT OF GOODS IN THE MARKET OF THE EUROPEAN UNION

Several treaties preceded the establishment of the EU (from the initial Treaty of Paris 1951 to the Treaty of Lisbon 2009) (Figure 1). From the perspective of the EU Single Market Initiative, the Single European Act of 1986 stands out as one of the most important treaties.

One of the primary goals of connecting Serbia with the European Union is, precisely, access to a single market for goods, people, services and capital. The first steps in this direction were made by signing the **Stabilization and Association Agreement (SAA)**² and committing themselves to: *"... gradually establish a bilateral free trade zone in accordance with this Agreement for a maximum period of six years, starting from the entry into force of this Agreement, the provisions of this Agreement and the provisions of GATT 1994 and the World Trade Organization"* (2015/b). This agreement practically facilitates the flow of domestic goods into the EU market, while Serbia is obliged to gradually abolish customs duties on imports of goods from the EU and align its regulations with the *"acquis communautaire"*.

The principle of **free movement of goods** within the EU applies to products originating in Member States as well as products coming from third countries but in free use in the EU. In order to ensure the freedom of movement of goods, it was necessary to eliminate quantitative restrictions and measures equivalent to them. However, some doubts may be raised as to what the quantitative restrictions are. It is generally accepted that this is a numerical restriction on trade among countries. The name - quota is used as a synonym. This term comes from GATT, that is, its Article 1,

² The Stabilization and Association Agreement entered into force on 1st of September in 2013, terminating the application of the Interim Agreement.

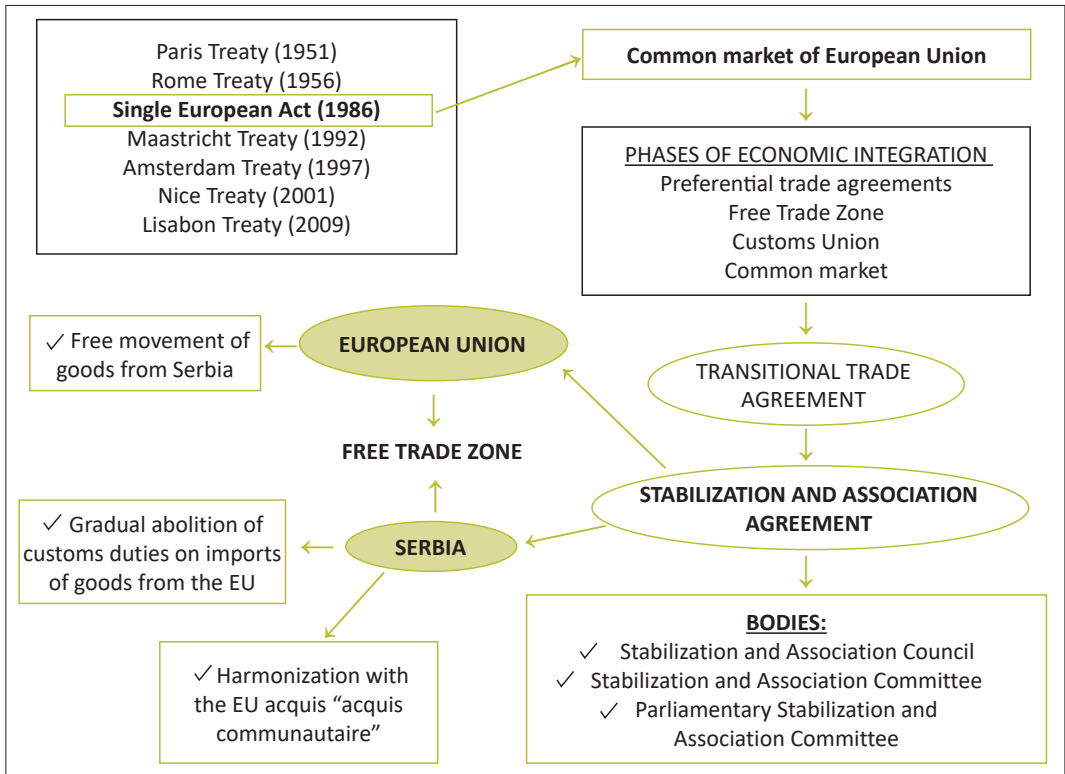

Figure 1. Legal basis for Serbia's cooperation with the EU
 Source: original

which generally prohibits import-export license quotas and other measures. Following the logic of the GATT, other measures of similar effect should be interpreted as restrictive, and thus imply different types of trade restrictions (Turčinović, 2005).

In Part Three of the Treaty on the Functioning of the EU, the heading “Free movement of goods” in **Article 23** (former Article 9) states:

1. The Community shall be based on a customs union which applies to all trade in goods and shall include a prohibition of customs duties on imports and exports between Member States and any charges having equivalent effect, as well as the introduction of a common customs tariff in their relations with third countries.
2. The provisions contained in Article 25 of Chapter 2 of this Title shall apply: “... to goods originating in Member States as well as to goods from third countries which are in free circulation in the Member States”.

Article 24 (former Article 10) of the Treaty defines that:

1. *Goods from third countries which are in free circulation in a Member State shall be considered to be goods for which all import formalities and all duties and charges of similar effect have been charged in that country and for which the benefit of the full or partial refund of such duties and customs has not been availed* (Lopandić, 2003).

Articles 28 and 29 prohibit quantitative restrictions on imports and exports and all measures having similar effect between Member States. The free movement of goods may be restricted in the cases provided for in **Article 30** of the EU Treaty, which states that “... possible restrictions on the importation, exportation or transit of goods, if justified by reasons of public morality, public policy, public security, protection of health and life of humans, animals or plants, protection of the national cultural

property of artistic, historical and archeological value or protection of industrial and commercial property “. However, such prohibitions or restrictions must not become a means of arbitrary discrimination or a disguised form of restriction on trade among Member States (Lopandić, 2003).

With the entry into force of this Agreement, the Community and Serbia shall abolish in their mutual trade all customs duties on exports and charges having equivalent effect. With the entry into force of this Agreement, the EU and Serbia will abolish each other’s quantitative limited exports and measures having equivalent effect. Serbia commits itself to continue to foster co-operation with other countries in the region, including the appropriate degree of mutual concessions regarding the movement of persons, goods, capital and services, as well as the development of projects of general interest.

Serbia’s obligation is to gradually abolish customs duties on imports of goods originating in the

European Union during the transitional period, while, on the other hand, the European Union confirms free access to the EU goods on the EU market by the Stabilization and Association Agreement (2015/a).

In terms of the stages of economic integration, preferential trade agreements, the establishment of a free trade area, a customs union and a common market are highlighted.

INSTITUTIONS AND DOCUMENTATION IMPORTANT FOR IMPLEMENTATION OF EXPORT FROM SERBIA

The institutions responsible for issuing export documents are: Customs Administration, Serbian Chamber of Commerce and former Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management (Figure 2).

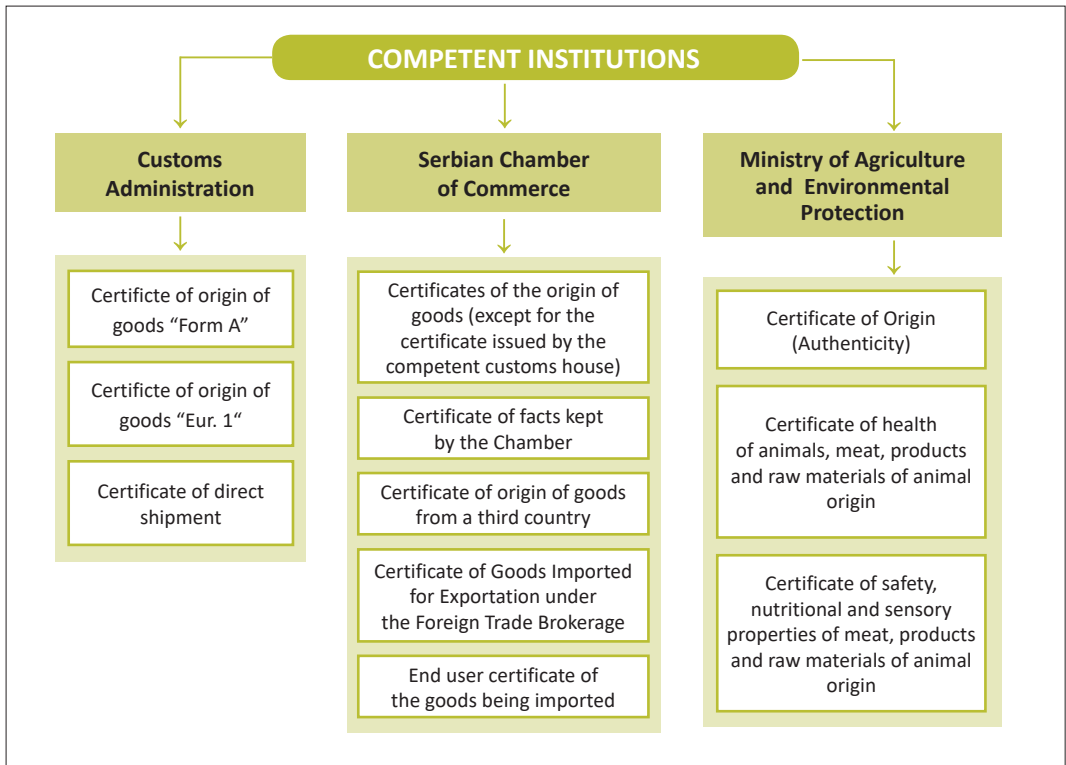

Figure 2. Institutions in Serbia responsible for issuing export documents

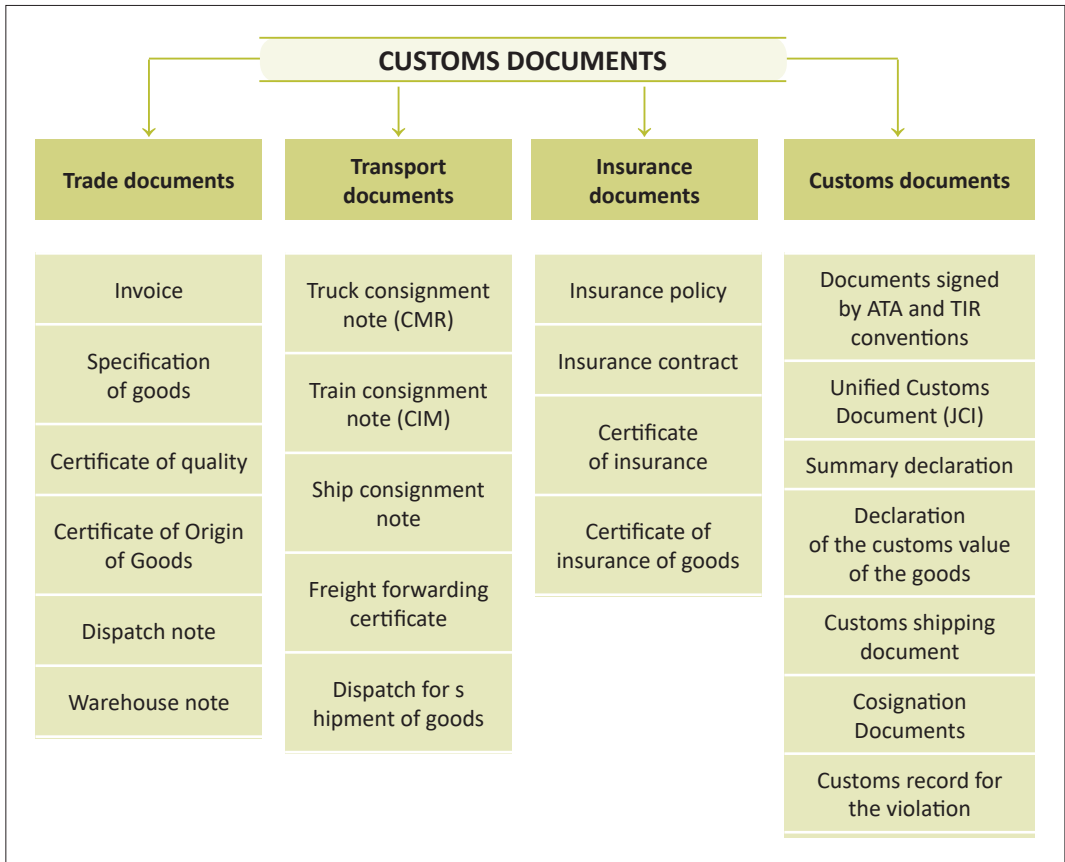

Figure 3. Transport documents used for the export of goods from Serbia
Source: original

Issuing of the certificate of direct shipment, as well as the certificate of origin of goods “Form A” and “Eur. 1” is under the authority of the **Customs Administration**. The second group of certificates (on the origin of goods for export to countries with which Serbia does not have preferential treatment³; origin from a third country; on the end user, etc.) is issued by the **Serbian Chamber of Commerce**, while certificates of origin (authenticity); safety and health of products under the authority of the **Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management** (Figure 3). From the NTFP perspective, imports and exports are regulated by an appropriate permit system (Ranković and Keča, 2011), which is regulated by the Decree

³ Preferences were obtained for export to the USA, EU, CEFTA, Russian Federation, Belarus, Kazakhstan, Turkey.

on the Management and Use of Wild Flora, Fauna and Fungi (2005/b).

When it comes to exporting NTFP, there are no differences in the documentation required to complete the export business compared to other categories of food products. Of particular importance are the certificates that guarantee the quality and safety of the product. In addition, documents accompanying the goods to the customer are **trade documents** (invoice, consignment note, certificates of delivery, etc.); **transport documents** (consignment note, freight forwarding certificate, dispatch for shipment of goods, etc.); **insurance documents** (insurance policy and certificate); **customs documents** (Unified Customs Document, documents signed by the ATA and TIR Convention, etc.) (Figure 3).

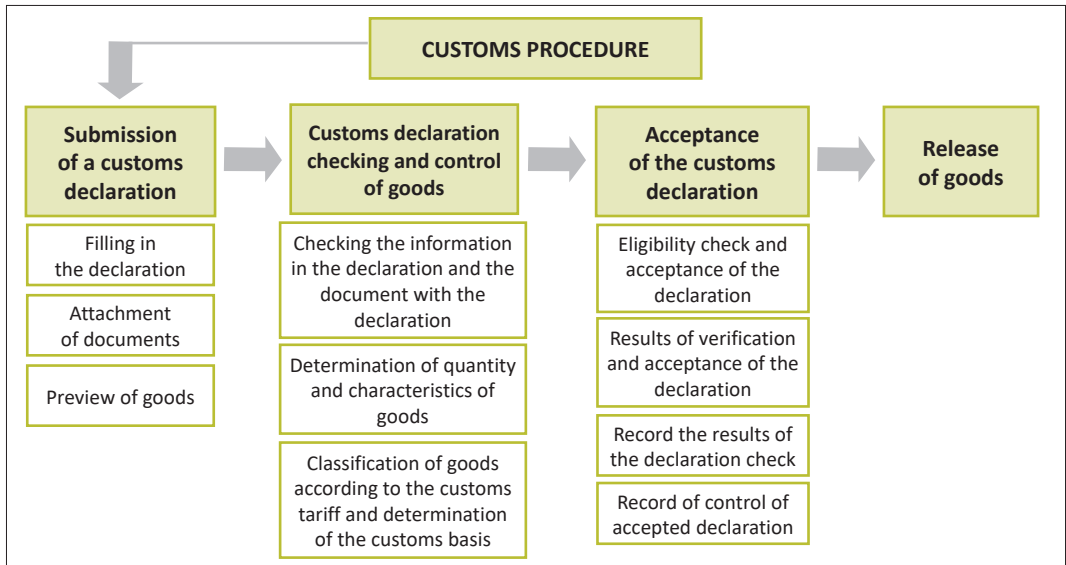

Figure 4. Phases of customs procedures for the export of goods from Serbia

The export procedure is a customs procedure in which the customs authority authorizes the removal of domestic goods from the customs territory of the Republic of Serbia, where export formalities are applied including the application of trade measures and the export duty is calculated if prescribed (2015/c).

In the first phase of the implementation of the **customs procedure** for the export of goods, the customs declaration and corresponding prescribed documents are submitted (Figure 4). After receiving the declaration, it is checked whether it is adequately completed and that the supporting documents contain the relevant information necessary for carrying out the customs clearance procedure. The control and eventual sampling of goods is carried out in order to compare the actual situation with that stated in the documentation. Customs classification of goods is usually done at the same time as the control of goods. This determines which customs duty will be applied to the goods in question. In determining the customs rate, account shall be taken, in addition to the invoice value, of the costs of transporting loading, transshipment, transport, insurance and all costs incurred up to the time of arrival of the goods at the border. In the final phase, acceptance of the customs declaration is made and records are kept.

All domestic goods destined for export must be placed under the export procedure, which is, as a rule, by the submission of a Unified Customs Document - UCD C1 to the competent customs authority, in accordance with *the Regulation on the form, content, method of filing and completion of the declaration and other forms in the customs procedure* ("Official Gazette" RS", No. 29/2010, 84/2010, 100/2010, 56/2011, 66/2011, 14/2012, 94/2012, 97/2012, 102/2012, 120/2012 and 12/2013).

In order to carry out the customs procedure for export of goods, beside UCD C1, it is also necessary to attach to the competent customs authority, in accordance with Article 173 of *the Decree on Customs Authorized Handling of Goods* ("Official Gazette of the RS", No. 93/2010) the correct application of regulations and the placing of specific goods in the export process, such as, depending on each case: invoice, delivery note, specification or, in other words, a list, waybill or other transport documents, invoice for transport of goods, insurance policy, and the necessary certificates of inspection bodies, if the export of the goods in question under the provisions of Article 25 of the Law on Foreign Trade is subject to the fulfillment of sanitary, veterinary and phytosanitary conditions, confirmation, decision / permit of

the competent authorities for the goods subject to its acquisition, proof of origin of the goods, etc. (2015/d).

Based on the established findings, it is noted that there are no significant differences between the documentation used for the export of particular categories of NTFP. Particularly noteworthy are the similarities when it comes to goods and transport documentation (Table 1).

The conditions for domestic exporters are to implement certain quality standards in order to qualify for entry into foreign markets and thus to guarantee the qualitative properties of the products being exchanged.

When it comes to NTFP, ISO and HACCP are the most represented, which are obligatory for export realization, while the representation of other standards depends on the markets themselves (eg. HALAL, Kosher, etc.).

DISCUSSION

The European Union is traditionally a key trading partner of Serbia, with a share of almost 63% in its total exports and imports over the past two years (2015/e). On March 1, 2012, Serbia was granted the status of an official EU candidate country. This means that Serbia will have to compete with some of the most developed economies in the world, without the ability to protect its industries and products. So, a new challenge is growing for the Serbian economy and its policy makers - how to compete and secure economic growth in such a competitive environment?!

Serbian exports to the EU increased by more than 70% from 2010 to 2014, since the implementation of the Stabilization and Association Agreement (SAA) and the previous Interim Trade Agreement liberalized trade between Serbia and

Table 1. Documentation relevant for the export of individual NTFP categories

	CERTIFICATES AND ASSURANCES	PERMITS	CONTRACTS	TRADE DOCUMENT	TRANSPORT DOCUMENTS
Forest fruits	Certificate of Product Quality and Safety	Product Purchase Permit	Contract between seller and buyer	Invoice, sales note, specification	Consignment Note (CMR), Insurance Certificate and International Transport Insurance, (JCI) – in triplicate
Herbs	Certificate of origin of goods, Phyto assurance (containing the composition of the product)	Import license	Contract with partner signed in Commercial Court	Invoice, sales note, specifications certificate of origin, product datasheet, package list, dispatch note	Consignment Note (CMR) accompanying goods to the customer, certificate of insurance and international transport insurance policy and (JCI) – in triplicate
Fungi	Certificate of quality of raw material and finished product	Import license from the relevant institution	Sales contract signed by buyer and seller	Invoice, sales note, specification, certificate of origin, product weight list, packing list, dispatch note	Consignment Note (CMR) accompanying goods to the customer, certificate of insurance and international transport insurance policy and (JCI) – in triplicate

Source: original

the EU (2015 / d). Specific indicators indicate that the coverage of exports by imports was from less than 50% in 2009 to over 70% in 2014 (2015/e).

Serbia's obligation under the Stabilization and Association Agreement is to gradually abolish customs duties on imports of goods originating from the European Union during the transitional period. On the other hand, the European Union confirms with this Treaty that Serbia freely places products on the EU market and thus participates in the creation of a European market supply, on an equal footing with the Member States.

As part of the Stabilization and Association Process, in 2000 the European Union granted trade facilitation to the Western Balkans countries - a preferential approach that involves duty free exports and quantitative restrictions on Serbian products (2015/f).

Free movement of goods played a key role in establishing a common or **internal EU market**. This freedom is made up, conditionally, of three parts: the first part deals with the elimination of customs and similar charges between states, as well as internal and discriminatory charges, the second part deals with the elimination of non-tariff quantitative restrictions and similar barriers, the third part deals with copyright and industrial property effects.

However, entering this market is also a kind of threat to domestic exporters due to possible exposure to strong foreign competition (Vehapi, 2014). Enterprises measured by the number of employees that fall into the category of smaller enterprises are in a particularly difficult position. The reason for this is the difficulty to achieve competitiveness in the foreign market by shredded production.

When it comes to foreign trade, quality standards play an increasingly important role (Zaric et al. 2007) while... *"The EU as the most important partner of Serbia has internationalized the quality system by introducing ISO 9000, ISO 14000 - eco standard, HACCP standard and CE marking. products"* (Koester et al., 2009).

The structure of Serbian exports over the last two decades has been dominated by the group of primary products, i.e. the products of lower stages of finalization (Markovic and Tomas, 2010), and this is also the case in the analyzed companies, as

they primarily export unprocessed or partially processed products, such as forest fruits and herbs. When it comes to the problems faced by smaller trading companies, such as those surveyed, scarce capital can be highlighted, which prevents them from expanding their marketing activities and developing into wider market areas (Lovreta, 2004).

The main problem in the export of Serbia in small and medium-sized enterprises is the lack of competitiveness, and a big challenge for the management of the companies is to find a way to better market positioning. In addition, a limiting factor for Serbian companies is the bureaucratic character, a complex and relatively expensive administrative procedure necessary for export realization. The documentation used to place the NTFP does not deviate from the usual documentation necessary for the export of other food products. Most often, foreign trade documents are classified as: commodity (trade) documents, transport documents, insurance documents, customs documents, etc. (Acin Sigulinski, 2002). The procedural and administrative simplification of exports would certainly contribute to the development of the export orientation in Serbia. In addition, by investing in sectors where there is growing demand in the EU, Serbia could create the preconditions for long-term increase in exports, stabilization of foreign exchange reserves and improvement of the economic environment (Petrovic 2005). The products that in this context form a unique potential for the development of Serbia's exports are unequivocally NTFPs, for which there is significant and continuous demand in the European market. From the perspective of the development of international trade, Kotler, among other things, points out high quality products as a ticket to future markets (Kotler, 2000). Considering that the analyzed companies place products of predominantly organic origin, collected in an environmentally friendly environment, in this context, the quality of the raw material is very high.

In addition to product quality, special attention should be paid to improving product quality and building a competitive marketing strategy (Sudarević et al., 2014), while improving the quality system is a key prerequisite for successful cooperation of Serbia with the world, above all with EU countries (Đekić et al., 2010).

In EU countries, consumption of organic products tends to increase steadily, while the main characteristics of exported products are that they are low-processed in the finely packaged product sold to foreign consumers (Sudarević *et al.*, 2011). Similarly, NTFPs are becoming a more sought after product in the European market, but at the same time, the contribution to the domestic economy is reduced compared to the possible due to the realization of NTFPs with lower processing stages. In developing countries, this occurs as a consequence of volatility in commodity prices, as they are mostly exported (Bjelić, 2008). As in Serbia, similarities in the countries in the immediate environment are reflected in the underdeveloped range of products and the high share of exports in the sales of organic agricultural products, which, in addition to the predominantly low level of processing, i.e. a low level of added value in the price of the product (Sudarevic *et al.*, 2011). Based on the conducted research, it was found that the analyzed factors (such as price, number of companies, amount of earnings and number of employees), depending on the type of estimator used, have a significant impact on the export of NTFPs. Practically, by increasing the standard of living in the country, as well as a larger number of active enterprises and, consequently, a larger number of engaged workforce, it creates prerequisites for intensifying the export orientation of companies that base their business on the NTFP. The strategy, which would create a competitive position for Serbia, should include changes in production and technological innovations, branding promotion policy and improvement of business quality (Stojanovic *et al.*, 2013).

In terms of export services and support, exporters should focus on market research, establishing business links and advocating for the improvement of the business climate, and then on exporters' internal connections and networking (Trbović, 2011).

CONCLUSION

Based on the results of the research, the following conclusions were reached:

The agreements that enabled Serbia's co-operation with the EU, in trade terms, are the Transitional Trade Agreement that is, the Stabilization and Association Agreement. They have enabled the flow of domestic goods into the EU market, while Serbia is obliged to gradually abolish customs duties on imports of goods from the EU and to align its regulations with the *acquis*. The Treaty on the Functioning of the EU, in Articles 23, 24, 28, 29 and 30, defines the abolition of customs duties and other duties between Member States and the introduction of a common customs tariff for third countries (Article 23). Article 24 defines that goods from a third country are those goods for which all import formalities have been completed in that country and all duties and charges of similar effect have been levied. Articles 28 and 29 shall prohibit quantitative restrictions on imports and exports and all measures having similar effect between Member States, while the free movement of goods may be restricted in the cases provided for in Article 30, which states that restrictions on imports, exports or transit of goods are possible if they are justified by reasons of public morality, public order, public security, etc.

When it comes to the documentation necessary for export realization, three institutions stand out: Customs Administration (issues certificates of direct shipment), certificates of origin of goods are issued by the Serbian Chamber of Commerce, while certificates of origin (authenticity), safety and health of products under the authority of the former Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management.

Certificates are very important when exporting because they guarantee the quality and safety of the product. In addition, the documents accompanying the goods on the way to the buyer are trade documents (invoice, consignment note, shipping certificates, etc.); transport documents (consignment note, freight forwarding certificate, disposition for dispatch of goods, etc.); insurance documents (insurance policy and certificate); customs documents (Unified Customs Document, documents signed by the ATA and TIR Convention, etc.).

In the first phase of the implementation of the customs procedure for the export of goods, the customs declaration and the corresponding prescribed documents are submitted, and then the

check is made as to whether it is adequately completed and if all relevant information is contained in the supporting documents.

In the next phase, control and eventual sampling of the goods are carried out, in order to compare the actual situation with the one stated in the documentation. The classification of goods according to the customs tariff is usually done at the same time as the control of the goods, which determines which customs rate will be applied to the goods. In calculating this rate, in addition to the invoice value, the costs of transporting loading, transshipment, transport, insurance and all costs incurred up to the moment of arrival of the goods at the border are calculated. In the final phase, the acceptance of the customs declaration is made and records are kept.

From the point of view of the NTFP categories (fungi, herbs, forest fruits), there are no significant differences in the documentation used for their export. Particularly noteworthy are the similarities when it comes to goods and transport documentation.

The most common standards are ISO and HACCP, as there is an obligation of their implementation for all exporters, as a guarantee of the quality characteristics of the product.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- (2015/a): Споразум о стабилизацији и придруживању, доступно на <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/sporazumi.193.html>, (посећено 20.08.2015.)
- (2015/b): Уредба о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне, доступно на http://www.zzps.rs/novo/kontent/stranicy/zastita_prirode_bioloska_raznovrsnost_biodiverzitet/uredba_%20kontrola_prometa10.pdf, (посећено 16.09.2015.)
- (2015/c): Царински поступак у слободним зонама, доступно на <http://freezoneuzice.rs/wp-content/uploads/2015/08/Carinski-postupak-u-slobodnim-zonama-latin.pdf>, (посећено 26.08.2015.)
- (2015/d): Водич за спољнотрговинско пословање, доступно на <http://www.kombeg.org.rs/Slike/UdrTrgovina/Co&Co/Brosura%20Co%20&%20Co%20Chambres2.pdf>, (посећено 04.09.2015.)
- (2015/e): Делегација Европске уније у Србији. Трговинске предности за Србију, доступно на <http://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/trgovina/koristi-od-trgovine-između-srbije-i-eu/> (посећено 06.10.2015.)
- (2015/f): Услови за излазак на тржиште ЕУ, доступно на <http://www.tehnologijahrane.com/enciklopedija/uslovi-za-izvoz-na-trziste-eu>, (посећено 06.19.2015.)
- Acin Sigulinski, S. (2002): *Menadžment u međunarodnoj trgovini*. Novi Sad: Pigmalion.
- Bjelić P. (2008): *Međunarodna trgovina*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, str.7-423.
- Đekić S., Jovanović S. (2010): Оријентација пољопривреде Србије ка конкурентности квалитетом. *Научно-стручни часопис Школа бизниса*, (4), 24-31.
- Koester U., Zarić V. (2009): *Trgovina poljoprivredno prehrambenim proizvodima – Principi i politika*, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu str. 376.
- Lopandić, D. (2003): *Osnivački ugovori Evropske unije*, Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Beograd, str. 57.
- Lovreta S. (2004): *Trgovinski menadžment*, Ekonomski fakultet Beograd (str. 28)
- Lovreta S., Končar J., Petković G. (2012): *Strategija izgradnje strukture kanala marketinga u funkciji jačanja strukture srpske privrede*, dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/91672451/Lovreta-Koncar-Petkovic>, posećeno 01.09.2015.
- Lovreta S., Petković G., Radunović D., Končar J. (2000): *Trgovina – teorija i praksa*, Savremena administracija, Beograd, str. 83
- Marković K., Tomas, M. (2010): *Zakonodavno-pravni okvir kao jedan od uslova za razvoj poljoprivrednog savetodavstva*. *Agroekonomika Agronomica*, 62.
- Petrović M. M. (2005): *Livestock production in Serbia on way to European Union*. *Biotechnology in Animal Husbandry*, 21(5-6), 1-8.
- Ранковић Н., Кеча Љ. (2011): *Трговина и маркетинг шумских производа*, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Планета принт стр. 261

- Salmi J., Stamatović S., Zarić Z. (2006): Mission statement of the terms of reference of the study on financing development of the forestry sector and the valuation of forest goods and services in the Republic of Serbia, http://www.forestryprojectserbia.org.rs/PDF/srpski/strucni-izvestaji/salmi_izvestaj.pdf
- Stojanović Ž., and K. Radosavljević. (2013): Food chain, agricultural competitiveness and industrial policy: A case study of the Serbian raspberry production and export. *Ekonomika preduzeća* 61, (3-4): 174-182.
- Sudarević T., and P. D. Radojević. 2014. Internal and external export barriers: Analysis from Serbian SME's point of view. *Industrija* 42, (2): 131-153.
- Sudarević, T., Salai, S., Pupovac, Lj. (2011): Marketing aspekti ponude organskih poljoprivrednih proizvoda u Srbiji i okruženju“, *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Vol. 47, No. 26, str. 33-48.
- Томић-Петровић Н. (2012): Општа питања пољопривреде и руралног развоја“, А. Kotler P. (2000): *Future Markets*, Executive Excellence, str. 6
- Trbović A.S. (2011): Serbian exporters need analysis to support competitiveness and export growth. *Ekonomika preduzeća* 59, (3-4): 176-181.
- Turčinović F. (2005): *Pravo Evropske unije*, Megatrend univerzitet, Beograd, str. 90.
- Vehapi, S. (2014): *Factors of development of organic food supply in Serbia*. *Marketing*, 45(1), 75-85.
- Vesić D. (2010): Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije. *Medunarodni Problemi*, 62(1).
- Vukadinović R. (2006): *Pravo Evropske unije*; Centar za pravo, Kragujevac, str. 184
- Zarić V., Gordon M., Quarrie S. (2007): *The implementation of public environmental regulations and private standards in the Serbia fresh fruit and vegetable sector: Implications for trade and future EU membership*. Thematic Proceedings from the 100th seminar of the EAAE – Development of Agriculture and Rural areas in Central and Eastern Europe, Novi Sad, str. 161-167.

